

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงปกครองประเทศในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓ ลักษณะการบริหารเมื่อแรกเสด็จ เถลิงถวัลราชสมบัติเป็นแบบโบราณที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ประกอบด้วย สมุหนายก สมุหพระกลาโหม และ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งสืบเนื่องมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) เป็นการปกครองแบบเดี่ยวที่ใช้มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยาวนานกว่า ๔๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่มีสายพระเนตรกว้างไกลอย่างยิ่ง ทรงปฏิรูประเบียบการบริหารบ้านเมืองนำประเทศให้ก้าวเข้าสู่ลักษณะสากลอย่างเป็นขั้นตอน ยกฐานะและปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญสมัยใหม่ ที่ทัดเทียมกับนานาประเทศในยุโรป เป็นการธำรงรักษาอธิปไตยของชาติมิให้มหาอำนาจนักล่าอาณานิคม ซึ่งเดินทางเข้ามาประชิด อ่างได้ว่าไทยเป็นประเทศล้าสมัย “ควรช่วยให้พ้นความป่าเถื่อน” ด้วยการเข้ามาครอบครอง เช่น ที่ทำกับอินเดีย พม่า และประเทศอื่น ๆ

ภัยจากประเทศล่าอาณานิคมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเค้ามาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประเทศที่มีผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ เช่น อินเดีย ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ประเทศชวาหรืออินโดนีเซีย ตกเป็นของประเทศฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์ แม้สภาพพม่าที่เป็นคู่สงครามกับไทยมาเป็นร้อยปี ก็ตกเป็นของอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๓ และเตรียมรุกดินแดนภาคใต้เขตแดนต่อกับไทย ส่วนด้านตะวันออกดินแดนที่เป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย ประกอบด้วย เขมร ลาว ก็เริ่มถูกคุกคามจากฝรั่งเศส ซึ่งมีกระบวนการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ทั้งสิ้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเตือนสมเด็จพระบรมราชปิโยรส และเตรียมการรับมือเพื่อปรับประเทศให้ทันเหตุการณ์ ทรงยึดหลักหลีกเลี่ยงการต่อสู้ที่รุนแรง ใช้การเจรจาโดยเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี และสิ่งสำคัญคือเร่งพัฒนาประเทศทุก ๆ ด้าน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสานต่อพระราชดำริที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงดำเนินไว้ตั้งแต่ต้นรัชกาล ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการคือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กำกับราชการ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ เพื่อทรงศึกษาวิธีการจัดการบริหารจากประเทศที่อยู่ในอาณานิคมอังกฤษ ได้แก่ อินเดีย และสิงคโปร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๓ และประเทศชวาที่อยู่ในความดูแลของฮอลันดา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ เป็นต้น

ทรงเริ่มต้นการจัดการบริหารประเทศให้เข้าสู่ระบบสากลเมื่อทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว มีพระบรมราชวินิจฉัยพระราชทานแนวทางการพัฒนาประเทศ ทรงแก้ไขปัญหาคัดข้อง ตลอดทั้งทรงติดตามงานต่าง ๆ ทั่วประเทศ อันแสดงถึงพระอัจฉริยภาพและน้ำพระราชหฤทัยของนักพัฒนาที่ทรงห่วงใยประชาชนชาวไทยและประเทศชาติอย่างยิ่ง

ตลอดระยะเวลา ๔๒ ปี ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะ อุตสาหะ ต้องฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการ ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้รักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้ ทรงวางรากฐานการพัฒนาประเทศทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นด้าน การเมือง การปกครอง การศาสนา การศึกษา การเลิกทาส การสาธารณสุข การเกษตร การพัฒนาเมือง การคมนาคมขนส่ง การศาล การภาษี ฯลฯ

กระทรวงมหาดไทยถือได้ว่าเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ยามที่ชาติต้องปรับปรุงกิจการบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าอย่างเร่งด่วน อันเป็นภารกิจที่กว้างใหญ่ไพศาลอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวสามารถศึกษาหาความรู้ได้จากพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทยส่วนหนึ่ง

โอกาสนี้กระทรวงมหาดไทยจึงได้เชิญพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในข้อราชการต่าง ๆ ที่ได้เก็บรักษาไว้มานำจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้เห็นถึงพระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพ ในการบริหารบ้านเมือง การพัฒนาประเทศ และการแก้ไขปัญหา ตลอดจนถึงกุศโลบายในการรักษาผืนแผ่นดินไทย ให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ความเอาพระราชหฤทัยใส่ในความเป็นไปของประเทศชาติ ความเป็นอยู่ของราษฎรที่ทรงมีความห่วงใยอย่างแท้จริง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อประเทศชาติและต่อพลสกนิกรอย่างอเนกอนันต์

พระราชหัตถเลขาที่กระทรวงมหาดไทยเชิญมาจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้แบ่งเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะของการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเนื้อหาหลักของพระราชหัตถเลขา ซึ่งแบ่งได้เป็น ๗ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเงิน การค้า การลงทุน และภาษี ด้านการบริหารจัดการ ด้านการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์ ด้านการเกษตร ด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และด้านการต่างประเทศและความมั่นคงภายใน พระราชหัตถเลขาทุกฉบับเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่แสดงให้เห็นข้อเท็จจริง และความเป็นไปของเหตุการณ์ในสมัยนั้นอย่างน่าสนใจ ชวนให้ติดตามสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้เป็นอย่างดี และเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาพระราชหัตถเลขาได้ชัดเจนขึ้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวประวัติศาสตร์ บุคคล เหตุการณ์ และสถานที่ในขณะนั้นเพิ่มเติม โดยจัดทำเป็นเชิงอรรถ พร้อมภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องประกอบในพระราชหัตถเลขาแต่ละฉบับด้วย อันจะทำให้หนังสือ “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ” นี้ มีความสมบูรณ์ มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอย่างแท้จริง